
II. Dialectica sacru-profan

Mihai Nistor

**opoziția și
unitatea
dintre sacru
și profan**

În viziunea lui Mircea Eliade, toate descrierile sau definițiile date fenomenului religios relevă un fapt de importanță capitală: experiența sacrului, viața religioasă în genere, sunt de neconceput fără *opoziția și unitatea* dintre sacru și profan. “Omul ia cunoștință de sacru pentru că acesta se manifestă, se prezintă ca fiind ceva cu totul diferit de profan”.⁸

hierofanie

Pentru a reda mecanismul imanent dezvoltării sau manifestării sacrului, Eliade propune termenul de *hierofanie*, întrucât este mai comod și nu implică precizări suplimentare.

Deci, prin conținutul ei etimologic, hierofania exprimă faptul că *ceva* sacru ni se arată, iar sacrul “este un element în structura conștiinței și nu un stadiu în istoria acestei conștiințe”.⁹

Conform acestui mecanism *a priori*, cea mai simplă hierofanie, cum ar fi, de pildă, manifestarea sacrului într-un copac fulgerat sau în forma ciudată a unei pietre sau hierofania supremă pentru creștini – întruparea lui Dumnezeu în Iisus Hristos – sunt în esență, expresia aceluiași act misterios: “manifestarea a ceva *total diferit*, a unei realități ce nu aparține lumii noastre, în obiecte care fac parte integrantă din lumea noastră, *naturală, profană*”.(8, 13) Se înțelege, desigur, că piatra sacră sau arborele sacru nu sunt adorați pentru simpla lor onticitate, ci pentru că “revelează” ceva, “sugerează” un inedit, pentru că sunt *hierofanii*, adică “arată” ceva ce nu mai este nici piatră, nici arbore, ci *sacrul* sau *das ganz andere*, după Rudolf Otto.

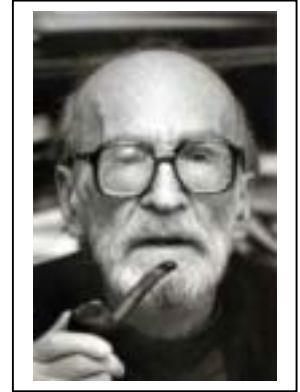
fanocripte

Pentru om ca ființă demiurgică, obiectele și fenomenele, dincolo de atributul existenței, au și anumite semnificații. Conștiinței primordiale universul i se înfățișează ca un sistem de *fanocripte* în care aspectele vizibile, fenomenale, țin de domeniul profan, iar cele “ascunse” identificându-se cu sacrul. Așadar, de la primul contact al omului cu universul fenomenal s-a născut motivația psihologică a sacralizării necunoscutului.

Transferul “esenței umane” în criptic prin actul semnificării a reprezentat momentul în care realul a fost perceput nu numai prin ceea ce efectiv este, ci mai ales prin ceea ce el *semnifică* pentru om.

După Mircea Eliade, capacitatea de a semnifica reprezintă o dimensiune fundamentală a ființei umane. Conștiința conferă semnificații în mod organic și original, fiindcă “o hierofanie presupune o *alegere*, o detașare netă a obiectului hierofanic, în raport cu restul înconjurător”¹⁰.

În *Nostalgia originilor, Mitul eternei întroarceri, Tratatul de istorie a religiilor*, ca și în creația artistică a lui Mircea Eliade, sacrul este expresia capacității omului de a semnifica. Eugen Simion spune că și opera literară a savantului român este “golită de conotațiile ei mistice și inițiatice”¹¹. De aceea când o latură a sacrului se manifestă (hierofanie), ceva se ocultează, în același timp devine criptic. După Mircea Eliade, aceasta este adevărata dialectică a sacrului: prin simplul fapt de a arăta, sacrul se ascunde. Paginile din *L' epreuve du Labyrinthe* ne conving pe deplin de acest lucru: orice loc natal constituie o geografie sacră. Pentru cei ce l-au părăsit, orașul copilăriei și adolescenței devine, totdeauna, un oraș mitic. Bucureștiul, spune Eliade, este, pentru mine, centrul unei mitologii inepuizabile. Numai străbătând această mitologie am ajuns să cunosc adevărata lui istorie. Și, poate, propria mea istorie.

Așadar, epifania primordială este un moment al dialecticii sacrului și profanului, adică, sacrul se manifestă într-un fragment material precar care se identifică cu profanul sau, mai exact, se manifestă prin profan, fără a anula propria sa modalitate de a fi. De fapt, fără profan, fără epifanie, sacrul nu poate fi accesibil omului. Cu alte cuvinte, orice hierofanie este un paradox, pentru că sacrul se manifestă într-un obiect profan. Această paradoxală coincidență a sacrului și profanului, a ființei și neființei, a absolutului și relativului, a eternului și devenirii, este ceea ce relevă orice hierofanie, chiar și cea mai elementară. Distincția între fanic și criptic este opera “momentului gnoseologic”. “Aspectul fanic și aspectul criptic se echilibrează în structura – reală și închipuită – a obiectelor. Ar fi greșit însă să se creadă că cripticul este exclusiv rodul fanteziei”¹².

Hierologia eliadescă a fost în chip riguros interpretată de către Adrian Marino în ampla sa exegeză *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, unde se arată că sacrul nu este altceva decât un concept, o entitate cu valoare pur euristică: “Se poate chiar spune că Mircea Eliade operează, el însuși, doar cu noțiuni complet «desacralizate». Trecut prin circuitele hermeneutice, «sacrul» își pierde caracterul transcendent. El este «profanat» în mod inevitabil. Devine doar o noțiune abstractă, laică, un instrument pur hermeneutic”¹³. Nu stă în intenția noastră “îndreptarea” terminologiei folosită în citatul de mai sus, dar ni se pare că în loc de “profanat” s-ar fi potrivit mai bine, “profanizat”, pentru a îndepărta orice

alte conotații posibile, întrucât tipologia sacrului, toată gama de metamorfoze ale *mitului*, *arhietipului și simbolului*, reprezintă, în fond, modalități ale semnificării.

Mircea Eliade regretă faptul că nu dispune de un cuvânt mai precis decât acela de “religie” prin care este numită experiența sacrului și, fără a mai zăbovi în căutarea unui alt termen, îl consideră totuși destul de util cu condiția să nu uităm că el nu implică necesarmente credința în Dumnezeu, ci se referă la ideile de *ființă*, *sens* și *adevăr*.

“Într-adevăr este greu să ne imaginăm cum ar putea funcționa spiritul uman fără convingerea că ceva ireductibil *real* există în lume, după cum este imposibil să ne închipuim cum ar fi putut apărea conștiința fără a conferi un *sens* pulsionilor și experiențelor omului. Conștiința unei lumi reale și semnificative este strâns legată de descoperirea sacrului. Prin experiența sacrului, spiritul omenesc a surprins deosebirea dintre ceea ce se relevă ca real, puternic, bogat și semnificativ, și ceea ce nu posedă aceste calități, adică fluxul haotic și primejdios al lucrurilor, aparițiile și disparițiile lor întâmplătoare și lipsite de sens”. (4, 5-6)

În perioada aurorală a devenirii omului, raportul dintre sacru și profan reprezintă o dialectică *sui-generis* dintre criptic și fanatic; orice hierofanie este un paradox, deoarece sacru se manifestă în ceva vizibil, în *pro-fan*, astfel încât “la un moment istoric dat, fiecare grup uman a transsubstanțializat, la rândul său, un anumit număr de obiecte, animale, plante, gesturi etc. în hierofanii, și este foarte probabil că până la urmă nimic n-a scăpat acestei transfigurări continuate pe durata a zeci de milenii de viață religioasă”.(10, 31)

De remarcat că la Mircea Eliade nu doar *morfologia*, *tipologia* sau *fenomenologia* sacrului, se bazează pe principiul *coincidentia oppositorum*, ci și întreaga *hermeneutică*. Coincidența dintre sacru și profan va reprezenta o *ruptură de nivel ontologic*. “Ea este implicată în orice hierofanie, pentru că orice hierofanie *arată*, manifestă coexistența celor două esențe opuse: sacru și profan, spirit și materie, etern și nonetern etc.”(10, 45)

De fapt, valoarea “universală” a principiului *coincidentia oppositorum* în comunitățile arhaice a fost constatată încă de E. Durkheim în *Formele elementare ale vieții religioase*, unde sociologul francez spune:

“Toate credințele religioase cunoscute, fie ele simple sau complexe, prezintă o aceeași caracteristică: ele presupun o clasificare a lucrurilor, reale sau ideale, pe care și le reprezintă oamenii, în două clase opuse, denumite în general prin doi termeni distincți, traducând destul de bine cuvintele *profan* și *sacru*. Împărțirea lumii în două domenii, unul conținând tot ceea ce este sacru, iar celălalt tot ceea ce este profan, constituie trăsătura distinctivă a gândirii religioase; credințele, miturile, dogmele, legendele sunt fie

reprezentări, fie sisteme de reprezentări exprimând natura lucrurilor sacre, însușirile și puterile care le sunt atribuite, evoluția lor, raporturile dintre ele sau dintre ele și lucrurile profane”.¹⁴

Prin urmare, grație semnificării, are loc trecerea unui obiect din sfera profanului în domeniul sacralității, iar dobândirea de noi însușiri va însemna o *ruptură de nivel ontologic*. Dialectica sacru-profan exprimată prin *coincidentia oppositorum* relevă *binaritatea sacrului* în sensul unei permanente reversibilități, când sacrul poate trece în profan iar obiectul profan poate deveni o hierofanie, adică devine purtătorul unei calități noi, devenită la rândul ei paradoxală.

După Roger Caillois sacrul aparține ca proprietate stabilă sau efemeră, anumitor lucruri (instrumente de cult), anumitor ființe (rege, preot), anumitor spații (templu, biserică, loc de cult), anumitor perioade de timp (duminica, zilele de Paște, de Crăciun etc.). Și deci “nu există nimic care să nu-i poată deveni sălaș și capătă astfel în ochii individului sau ai colectivității un prestigiu fără egal. De asemenea, nu există nimic care să nu poată fi deposedat de sacru. El este o “însușire pe care lucrurile nu o posedă prin ele însele: un har misterios vine să le-o adauge.”¹⁵

Această ambiguitate fundamentală a sacrului, ca expresie a *unității* dar și *deosebirii* dintre cele două dimensiuni ontice, complementare și antitetice generează, într-o manieră “hegeliană”, *trionticitatea hierofaniei*. Adică: prin sinteza sacrului și profanului ia naștere o a treia entitate hierofanică – *impurul*, în care antagonismul dintre cei doi poli se atenuază sau tinde să dispară. “Astfel, cele trei elemente ale universului religios, puritatea, profanul și impuritatea, manifestă o remarcabilă aptitudine de a se coaliza două câte două împotriva celui de-al treilea.” (15, 67)

**trionticitatea
hierofaniei**

Mecanismul imanent acestei trionticități hierofanice explică și modalitatea apariției ideii de *supranatural*, când cripticul începe să domine fanicul. Prin *transferul de esență umană* în criptic, prilejuit de actul semnificării, are loc un fenomen de creație, grație căruia cripticul “devine” treptat o forță supranaturală, o kratofanie.

De reținut că supralicitarea cripticului nu este determinată doar gnoseologic, ci și praxiologic, axiologic și, mai ales, teleologic. “Aceste hierofanii și kratofonii ne-au dezvăluit, întotdeauna o *alegere*: ceea ce este *ales* este implicit *puternic*, eficace, temut sau fertil, chiar dacă alegerea se face prin singularizarea insolitului, noului, extraordinarului; ceea ce a fost *ales* și revelat ca atare prin intermediul unei hierofanii sau al unei kratofanii devine adesea primejdios, interzis sau întinat”. (10, 41) În acest chip,

hierofaniile în binaritatea sau triadicitatea lor constituie pentru conștiința primordială, un permanent izvor al devenirii și al ordinii lumii. În plan obiectiv, această ordine îi impune omului “tradițional” respectarea riguroasă a restricțiilor și prohibițiilor (*tabu-uri*), considerate a contribui la menținerea ordinii cosmice.

Prezentată rezumativ, dialectica sacru-profan pune în lumină patru momente cardinale proprii mentalității aurorale:

- a) *sacrul* este totdeauna diferit de *profan* din punct de vedere calitativ;
- b) această dialectică a sacrului este valabilă pentru toate religiile și nu numai pentru pretinsele “forme primitive”;
- c) nu există nicăieri *numai* hierofanii elementare, ci forme considerate superioare în concepțiile evoluționiste (Ființe supreme, legi morale, mitologii etc.);
- d) prezența unui *sistem* de mituri și rituri în care se integrează hierofaniile mai puțin elevate;

De aici rezultă, după R.Otto și M.Eliade, următoarele determinări ale sacrului:

1. El reprezintă Realitate Ultimă sau absolută.
2. Sacrul conferă *semnificații* și *valoare* experienței umane.
3. Experiența sacrului este o experiență *inedită* a modului de a fi în lume
4. El nu implică în mod necesar *crența în Dumnezeu, spirite, zei* și nu-i limitat la *figuri divine*.
5. Sacrul este de *ordinul conștiinței*, și de aceea, nu poți să-l recunoști din *afară*.
6. El este experiența unei *realități deosebite* și izvorul conștiinței de a exista în lume.
7. Sacrul se caracterizează printr-o bivalență a) *psihologică* (atracție-respingere); b) *gnoseologică* (fanic-crptic); c) *axiologică* (pur-impur);
8. El definește o *natură inefabilă* a Realității Ultime.
9. Sacrul este un *nonrațional* (suprarațional – n.a.) ce nu exclude raționalul, fiind de aceeași natură cu Frumosul sau Sublimul, adică se sustrage analizei raționale sau intelective și traducerii conceptuale.